

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

Українська Академія Наук

Гілея

Науковий вісник

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 81 (№ 2)

Київ – 2014

Щомісячний збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”

Фахове видання

з філософських, політичних та історичних наук, затверджено постановами президії ВАК України (протокол № 1-05/2 від 10 березня 2010 р. та протокол № 1-05/3 від 14 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію) друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 19946 – 9746 ПР від 31 травня 2013 року

Друкується за рішенням

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 6 від 23 січня 2014 р.); Президії ВГО Української Академії Наук (протокол № 14-01-24 від 24 січня 2014 р.)

Шеф-редактор –

В. П. Андрущенко,
д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України,
акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор –

В. М. Вашкевич, д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори –

В. І. Гончаров, д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
О. П. Кивлюк, д-р філос. наук, ст.н.с.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
В. В. Кривошея, д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
І. М. Предборська, д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ)

Відповідальний секретар –

В. Б. ХАЛАМЕНДИК, д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)Рецензенти: **М. І. Панчук**, д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)**М. Т. Степико**, д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
І. Г. Онищенко, д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Н. В. Коваленко, д-р соц. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна рада:

В. П. Андрущенко – д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України,
акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)**В. М. Вашкевич** – д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)**В. Б. Євтух** – д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)**А. І. Зеленков** – д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)**В. Ф. Колесник** – д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)**Р. Мирзаханян** – д-р іст. наук, проф. (Вірменія, Єреван)**М. І. Михальченко** – д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України
(Україна, Київ)**В. Ф. Солдатенко** – д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)

Редакційна колегія:

З соціологічних наук:**В. А. Бурляєва** – д-р соц. наук, проф. (Росія, Невинномиськ)
О. М. Дікова-Фаворська – д-р соц. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Т. А. Жижко – д-р філос. наук, доц.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
С. В. Лапина – д-р соц. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Л. Л. Макаренко – д-р пед. наук, доц.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Ю. В. Романенко – д-р соц. наук, проф. (Україна, Київ)
Ю. І. Яковенко – д-р соц. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)З історичних наук:**І. Н. Войцехівська** – д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Б. М. Гончар – д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
І. І. Дробот – д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
М. А. Журба – д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Г. Г. Лазько – д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
В. П. Михайлюк – д-р іст. наук, проф. (Україна, Луганськ)
А. Миколайчук – д-р хаблітований (історія), проф. (Польща, Познань)
Т. А. Стоян – д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Л. М. Чернега – д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Ю. І. Шаповал – д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)З філософських наук:**В. Г. Акоюн** – д-р філос. наук, ст.н.с. (Україна, Київ)
О. О. Базалук – д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
В. П. Бех – д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Г. І. Волинка – д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
В. Г. Воронкова – д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)
Е. М. Герасимова – д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім.
М. П. Драгоманова)
В. О. Жадько – д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
С. В. Куцупал – д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)
В. І. Муляр – д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)
О. Ф. Онїпко – д-р техн. наук, проф. (Україна, Київ)
С. Тецлав – д-р філос. наук, проф. (Польща, Бидгош)
М. М. Прохоров – д-р філос. наук, проф. (Росія, Нижній Новгород)
О. Б. Скородумова – д-р філос. наук, проф. (Росія, Москва)
О. В. Уваркіна – д-р філос. наук, ст.н.с.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
С. М. Яшанов – д-р пед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)З політичних наук:**Б. І. Андрусишин** – д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
О. В. Бабкіна – д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
К. В. Балабанов – д-р політ. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
І. М. Варзар – д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
В. А. Войналович – д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
М. С. Іванов – д-р політ. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
В. О. Котигоренко – д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
І. Л. Морозов – д-р політ. наук, проф. (Росія, Волгоград)
О. В. Попова – д-р політ. наук, проф. (Росія, Санкт-Петербург)
С. Ю. Римаренко – д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
В. Л. Савельєв – д-р іст. наук
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)**Гілея** : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП “Видавництво “Гілея”, 2014. – Вип. 81 (№ 2). – 372 с.

Концепція вісника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики наукового видання охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

Oliynyk M. P., PhD in history, associate professor, post-doctorate candidate at the Department of history of Ukraine at the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University (Ukraine, Kamianets-Podolsk), mpoliynyk@ukr.net

Rebel movement in Podillia in 1921–1922

On the basis of multiple sources and historical document the article analyses the reasons, social grounds, forms and methods of the anti-Soviet rebel movement in Podillia in 1921–22. The principles of research include historicism, objectivity, non-affiliation and system thinking. Aims of the article led to referral to general scientific and special historic methods such as content-analysis, analysis and synthesis, systematizing, problem-chronological, history-statistic, and chronological, all of which enabled forming of a representative base of sources, clarifying causal links between the actions of the Soviet authorities and the scope of the rebel movement, effect of this movement on the moods of the village population and realization of various campaigns by the bilshovyks authorities. As indicated this research the Soviet authorities managed to push abroad the big rebel groups and suppress the activity of the small groups in September 1922 using the policy of total terror and concentrating in Podillia five infantry and cavalry divisions, one armored train, numerous DPU units and militia.

Keywords: rebels, respondents, chekist, repressions.

Олейник Н. П., кандидат исторических наук, доцент, докторант кафедры истории Украины, Каменец-Подольский национальный университет им. Ивана Огиенко (Украина, Каменец-Подольский), mpoliynyk@ukr.net

Повстанческое движение на Подолье в 1921–1922 гг.

На основании богатой источниковой базы и достижений историографии проанализировано причины, социальную базу, формы и методы повстанческого движения против советской власти на Подолье в 1921–1922 годах. Исследование базируется на принципах историзма, объективности, апартийности, системности. Задачи статьи обусловили использование общенаучных и специальных исторических методов: контент-анализа, анализа и синтеза, системного, проблемно-хронологического, историко-статистического, хронологического, что позволило сформировать репрезентативную источниковую базу, выявить каузальные связи между действиями органов советской власти и размахом повстанческой борьбы, ее влияние на настроения крестьянства и реализацию различных кампаний большевистской власти. В целом, как показало проведенное исследование, советской власти путем тотального террора и концентрации на Подолли пяти пехотных и кавалерийских дивизий, бронепоезда, значительного количества подразделений ГПУ и милиции удалось в сентябре 1922 года вытеснить большие повстанческие отряды за границу и подавить сопротивление малых.

Ключевые слова: повстанцы, ответчики, чекисты, репрессии.

* * *

УДК94:341.485(477)“19”

Богатчук С. С.

кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины та філософії, Вінницький національний аграрний університет (Україна, Вінниця), svetabogatchuk@ukr.net

Голодомор 1932–1933 рр.: сторінки історії

Відповідно до наукових та публіцистичних джерел аналізується один із найважливіших періодів української історії: Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид проти українського народу під час колективізації сільського господарства.

Ключові слова: колективізація, план хлібозаготівель, геноцид, Голодомор, демографічна ситуація.

Тема Голодомору 1932–1933 рр. є предметом наукових досліджень з боку істориків й політологів.

Характеризуючи стан наукової розробки даної теми, відзначимо, що історичним подіям періоду колективізації в Україні та Голодомору 1932–1933 рр. присвячені праці науковців-істориків. С. В. Кульчицький, досліджуючи період 20–30-х років історії українського народу, зазначив, що насправді українців знищували не як етнос, а як націю-державу [1; 2; 3]. Дослідженню цієї проблеми присвячено праці В. Короля [4], В. Марочка [5; 6], В. Маленковича [7], В. Роженко [8], С. Максудов [9] та ін. Окремо необхідно виділити й американського історика Джеймса Мейса, який наполе-

гливо досліджує тему Голодомору 1932–33 рр. в Україні [10].

Метою дослідження є огляд і аналіз поглядів істориків на проблему Голодомору 1932–1933 рр. в Україні.

Пройшло 80 років з цієї найстрашнішої сторінки історії українського народу – Голодомору 1932–1933 рр. В кінці листопада ми вшануємо Пам'ять жертв цієї трагедії українців. Про голодомор не дозволялося згадувати впродовж 55 років. Довгі роки події 1932–33 рр. замовчувалися не лише засобами масової інформації, але й офіційними державними установами. За рішенням влади такого голоду в Україні просто не було. Коли іноземні журналісти та й державні діячі піднімали питання про голод в Україні в 1932–33 рр., ця інформація спростовувалася, а їхні дані вважалися просто недостовірними. Так, першим повідомив про голод в СРСР англійський журналіст Малькольм Маггерідж. В останній декаді березня він поділився з читачами газети “Манчестер гардіан” враженнями від поїздки по Україні і Північному Кавказу. Три його статті описували жахливі сцени голодування сільського населення. Ще декілька іноземних журналістів спробували побувати в районах голоду. Іноземним журналістам було заборонено їздити в регіони, де населення постраждало від голоду [3, с. 23].

За часи радянської системи події 30-х років характеризувалися як етап колективізації, основною причиною голоду вказували на посуху 1932 р.

Факт голодомору підтверджено численними документами і публікаціями. Питанням голодомору присвячені публікації з Англії, США, Швейцарії та інших країн. У 1988 р. в Америці була створена комісія з видатних юристів із Швейцарії, Бельгії, Великої Британії, Франції, Аргентини, Сполучених Штатів і Канади. Ця комісія займалася вивченням голодомору [11, с. 27].

Поняття і термін “геноцид” вперше постає в нормативно-правовій лексиці після Другої світової війни. Факт геноциду визначає не тільки кількість жертв, а й методи, засоби, форми і свідоме винищення великих груп населення тієї чи іншої національності [6, с. 39].

Першим назвав український голод 1932–1933 рр. геноцидом за національною ознакою американський вчений Джеймс Мейс. Він відзначав, що у 1988 році Комісія США з Голодомору в Україні зробила 19 висновків, що те, що сталося з українцями у 1932–1933 рр., було геноцидом, що саме Сталін і його оточення були винними у цьому злочині. Це був найважливіший момент серед висновків Комісії [10, с. 28].

За висновками спеціальної комісії Конгресу США з питань Голодомору 1932–1933 років в Україні зазначається:

1. Немає сумнівів, що велика кількість населення Української РСР та Північної території Кавказу померли від голоду протягом 1932–1933 років через голодомор, спричинений людьми, шляхом конфіскації врожаю 1932 року Радянською владою.

2. Жертви українського голодомору налічують мільйони осіб.

3. Офіційна заява радянської влади про “диверсію куркулів”, яка стала причиною всіх “труднощів” протягом Голодомору, не має підстав.

4. Голодомор не був, як часто заявлялося, пов'язаний з посухою.

5. У 1931–1932 роках офіційною реакцією Радянської влади на нестачу зерна через посуху за межами України було надання допомоги постраждалим територіям та надання деяких пільг селянам.

6. У половині 1932 року, внаслідок невдоволення влади Української РСР тим, що надмірні поставки зерна спричинили появу локалізованих осередків голодомору, Москва відмінила попередній курс і зайняла більш жорстку позицію до селян [12].

34-а сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО, до складу якої входять 193 країни, 1 листопада 2007 р. одностайно прийняла Резолюцію про вшанування пам'яті жертв Голодомору в Україні. Ця подія знову привернула увагу світових засобів масової інформації до української трагедії 1932–1933 рр.

3 липня 2008 року на 17-й щорічній сесії Парламентської асамблеї ОБСЄ ухвалена резолюція “Про Голодомор 1932–1933 років в Україні”.

Європейський парламент 23 жовтня 2008 р. ухвалив Резолюцію, якою визнав Голодомор (штучний голод 1932–33 років) жахливим злочином проти народу України та людяності, рішуче засудив дії, спрямовані проти українського селянства, які характеризувалися масовим знищенням і порушенням прав та свобод людини, висловив співчуття українському народові, який постраждав від цієї трагедії, та вшановував тих, хто загинув внаслідок штучного голоду 1932–1933 років; закликав країни, які виникли після розпаду Радянського Союзу, відкрити свої архіви для всебічного вивчення, з тим щоб повноцінно розкрити та дослідити причини та наслідки трагедії.

В Києві 21–22 листопада 2013 р. був проведений міжнародний науковий симпозіум “Голодомор 1932–1933 років в Україні: історія і пам'ять”, який зібрав понад 100 науковців з України і більш як 40 держав світу. Дослідники оприлюднили нові дані щодо кількості жертв Голодомору, його причини і наслідки для української нації.

Участь у симпозіумі прийняли: Стефан Куртуа, відомий французький історик, автор сучасного наукового бестселера “Чорна книга комунізму” (виданого у 26 країнах), Ніколя Верт, французький історик-советолог, професор історії Національного центру наукових досліджень Франції, Едвін Шнорез Латвійського університету, автор та режисер документального фільму “Радянська історія”, Генадь Побережний із Гарварду (США), Агнешка Матусякіз Вроцлавського університету (Польща), Вольф Москович (Єрусалимський університет, Ізраїль), Ольга Андрієвська (Трентський університет, Канада), Мирослав Попович, Людмила Гриневич, Станіслав Кульчицький та ін.

Симпозіум проходив в рамках Міжнародного форуму до 80-х роковин Голодомору “Народ мій є! Народ мій завжди буде!”, організованого Громадським комітетом із вшанування пам'яті жертв Голодомору-геноциду 1932–33 років в Україні спільно з Українським центром досліджень Голодомору НАУКМА.

Чимало дискусій і думок викликало у вчених питання, чому так жорстоко режим Сталіна повівся з українцями. На думку громадського діяча і публіциста Євгена Сверстюка, Сталін і його прибічники намагались переломити хребет нескореній владі рад Україні, її селянству [12].

В чому ж причина страждань українського народу? Держава не змогла забезпечити прискорені темпи індустріалізації. Не вистачало коштів, тому вирішили їх взяти у сільськогосподарських виробників. Тобто шляхом продажу хліба. У 1927 р. на XV з'їзді РКП(б) було прийнято курс на колективізацію, вирішено було створювати колгоспи – колективне господарство, яке повністю залежало б від держави.

Так, у 1928 р. було колективізовано лише 4% селянських господарств. Селянам обіцяли проводити колективізацію на гуманних принципах – добровільності, поступовості і т.д. От вони і не поспішали вступати до колгоспу.

В цей же час зниження цін на сільськогосподарську продукцію призвело до того, що заготівельні ціни ледве покривали собівартість зерна. Селяни запротестували, почали ховати зерно. Спостерігаються перебої постачання міського населення хлібом, а промисловості – сировиною.

В січні 1928 р. Політбюро ЦК ВКП(б) прийняло рішення про примусове вилучення вселян зернових надлишків. А на листопадовому Пленумі ЦК ВКП(б) офіційно було прийнято курс на “суцільну колективізацію”.

В січні 1930 р. ЦК ВКП(б) приймає Постанову “Про темпи колективізації та заходах допомоги держави колгоспному будівництву”, зернові райони СРСР було поділено на три регіони. Україна віднесена до другої групи районів, де колективізацію планувалося завершити восени 1932 р. або навесні 1933 р.

Основи нової політики було визначено постановою ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. “Про заходи з ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації”. Репресованих селян поділяли на три категорії. До першої зараховували контрреволюційний актив, який підлягав негайній ліквідації шляхом ув'язнення в концтаборах або розстрілу. Друга категорія означала депортацію у віддалені місцевості СРСР. Ті, хто потрапляв до третьої категорії, залишалися на місці, але повинні були розселитися за межами колгоспних масивів. Частка господарств, що підлягали ліквідації, повинна була скласти від 3% до 5% від їх загальної кількості. Кампанія ліквідації куркульських господарств була розрахована на три-чотири місяці – з лютого по травень 1930 р. [1, с. 122].

Селян почали заганяти в колгоспи. Основною в цей час стала лінія на ліквідацію куркульта. У “куркулів” конфісковували засоби виробництва, худобу, господарчі та житлові будівлі. Таких господарств в Україні нарахували близько 800, якщо вони: використовували найману працю чи мали млини, олійню, здавали в оренду приміщення, займалися торгівлею.

На 10 березня 1930 р. було вже розкуркулено 61887 господарств, що складало 2,5% від усіх селянських господарств. До середини 1931 р. з України було депортовано 98,5 тис. селянських родин та експропрійовано до 200 тис. селянських господарств.

За наказом наркома землеробства СРСР Я. Яковлева протягом трьох місяців почали усусільнювати корів, коней, дрібну худобу і птицю. В результаті селяни почали різати велику рогату худобу, що призвело до скорочення її поголів'я майже на 15 млн. голів. Це і була організована більшовицькою владою одна з основних

передумов майбутнього голоду. Крім того, план здачі продовольства колгоспами був такий високий, що на трудодні майже нічого було видавати, і колгоспники жили за рахунок своїх присадибних ділянок. Алей тут надвисокі податки змушували селян продавати майно, худобу й залишати села. В 1928–1931 рр. кількість селянських господарств в Україні зменшилася на 352 тис. [4, с. 28].

В цей час в країні покотилася хвиля селянських повстань і бунтів (40 тис.). Тільки за січень–березень 1930 р. по країні відбулося 2200 селянських виступів, у яких взяло участь майже 800 тис. осіб. Куркулями називали тих, хто використовує найману працю, має двох–трьох коней, стільки ж корів, реманент, певну кількість орної землі [4, с. 28]. Так, на Поділлі відбувалися повстання селян проти колективізації в усіх без винятку районах [13, с. 7].

Тому 2 березня 1930 року в газеті “Правда” було надруковано статтю Й. Сталіна “Запаморочення від успіхів”, в якій критикується роль місцевих органів в проведенні самої колективізації. Селян почали виходити з колгоспів, за три місяці майже 50% колгоспників повернулися до індивідуального господарства (1594 тис. господарств). Та їм не повертали реманент, худобу, збільшували податки, що спричинило поверненню їх назад до колгоспів.

За роки суцільної колективізації в Україні було експропрійовано близько 200 тис. селянських господарств. На Поділлі найбільше селян було розкуркулено у Вінницькому окрузі – 2585 господарств, у Проскурівському – 1281 [13, с. 54].

Керівництво компартії України неодноразово зверталось на початку 1932 р. до Москви з проханнями послабити тиск на Україну. Воно попереджало, що українське сільське господарство опинилося в критичному становищі. Але Сталін не зважав на дане прохання [7, с. 14].

В особистому архіві Л. Кагановича є приватний лист Сталіна від 11 серпня 1932 року: “... Самое главное сейчас Украина. Дела на Украине из рук вон плохо. Плохо по партийной линии. Говорят, что в двух областях Украины (кажется в Киевской и Днепропетровской) около 50-ти райкомов высказались против плана хлебозаготовок, признав его нереальным. В других райкомах обстоит дело, как утверждают, не лучше. На что это похоже? Это не партия, а парламент, карикатура на парламент. Вместо того, чтобы руководить районами, Косиор все время лавировал между директивами ЦК ВКП(б) и требованиями райкомов и вот долавировался до ручки. Правильно говорил Ленин, что человек, не имеющий мужества пойти в нужный момент против течения, не может быть настоящим большевистским руководителем. Плохо по линии советской. Чубарь – не руководитель. Плохо по линии ГПУ. Реденсу не по плечу руководить борьбой с контрреволюцией в такой большой и своеобразной республике, как Украина” [12].

До кінця 1932 р. було колективізовано більше 70% селянських господарств. А план хлібозаготівлі ніхто не відміняв. Протягом січня–листопада 1930 р. селяни України віддали державі 400 млн. пуд. хліба, а за цей же період 1931 р. – 380 млн. пуд. Селяни почали приховувати хліб, та починаючи з 1931 р. у них забирали навіть насіннєві запаси [4, с. 27].

Селяни починають підпалювати хати та будівлі активістам села, які проводили насильницьке вилучення продуктів харчування, про що свідчать архівні документи: спалена хата голови колгоспу, від опіків померла дитина. Сам голова колгоспу зі своїми активістами забили до смерті колгоспника і повісили його [14, арк. 10].

В 44 районах України починається повальний голод з численними смертними випадками. План заготівлі зерна у 1932 р. був вищим, ніж у 1931р., на 44%. Це рішення і жорстокість, з якою виконувалося вилучення продовольства привели до голоду, який по суті був штучним. Проти колгоспників, які, щоб вижити, приховували справжні розміри врожаю, почалися репресії.

Й. Сталін власноруч написав постанову “Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та про зміцнення суцільної (соціалістичної) власності”, прийняту 7 серпня 1932 р. ВЦВК і РНК СРСР. В народі цей закон назвали “Закон про п’ять колосків”. Селян та їх дітей, які намагалися зірвати кілька колосків ще не достиглої пшениці або жита, щоб принести своїм батькам або дітям, засуджували за це до розстрілу або на 10 років ув’язнення [12].

До початку 1933 р. за неповні п’ять місяців було засуджено 54645 чол., з них – 2110 – до розстрілу. За цим законом із 1932 по 1933 роки було засуджено близько 150 000 людей, в тому числі дітей [12].

Для вилучення в селян останнього хліба в Україну приїхала комісія на чолі В. Молотовим, яка планувала отримати в жовтні 1932 р. 282 млн. пуд. зерна. З 1 листопада по 1 лютого 1933 р. молотовська комісія додатково “заготовила” 104,6 млн. пуд. зерна. Не залишилося ніяких запасів. За його вказівкою у селян забирали все: не лише хліб, а й сухарі, картоплю, сало, соління, квасолю, горох, цибулю, буряки, тобто всі запаси їжі. Перевищення смертей над народженням в результаті цього почалося вже в українському селі з жовтня 1932 р. Апогей голодомору припадає на червень 1933 р., коли статистичні органи реєстрували в селі десятикратно більшу смертність.

До таємного відділу Козятинського районного комітету направили листа, якого знайшли біля дверей сільської ради. А в ньому – вірш: “Заплакала Україна дрібними сльозами, як забрали в Московщину хліб наш потягами. Ой, хтож нас буде годувати сивих, вбогих, голодних, робочих, невтомних. Спекулянти – люди добрі в Москві хліб купують, а селяни в Сові роблять щодня, голодують. Селянська партія нас любить, день і ніч лютує. Робіть швидше, робіть більше. Москва голодує. Хто не хоче тут робити, будемо судити. Нехай знає, пам’ятає, як у Союзі жити. Хто не хоче працювати, будемо штрафувати. Не дамо ми буржуям в Москві пропадати. Ех, яко то одна Москва, то ми б приробили, а то ще й той Ленінград зажене в могилу” [11, арк. 22].

Українські села опинилися у військово-адміністративній ізоляції, що засвідчує акт геноциду, тому що селяни позбавили можливості виживання, міграції, пошуку інших джерел і засобів існування поза межами села. 27 грудня 1932 р. запроваджувався єдиний паспортний режим на території СРСР відповідно до постанови ЦВК та РНК СРСР “Про встановлення єдиної паспортної системи по Союзу РСР та обов’язкову прописку паспортів”, яка фактично і юридично позбавила

селян права на отримання паспортів, а відтак і можливості пересування та працевлаштування [6, с. 37].

90 районів, що були занесені на “чорну” дошку, оточувалися внутрішніми військами [4, с. 29]. Звідти ніхто не міг виїхати, та й не завозили туди ніякі види продовольства. Якщо і вдавалося вибратися з такого села, то й повернення не завжди було радісним. В містах заборонялося продавати хліб сільським жителям, не мали змоги купити ані одягу, ані взуття, навіть солі та сірників, селянам заборонено самостійно найматися на роботу. Тому вони вмирили на вулицях. У Харкові, Одесі, Києві, Полтаві, Дніпропетровську є братські могили померлих від голоду. І вздовж залізниць неподалік голодуючих районів лежали тисячі трупів. Так чекісти розправлялися з тими, кому вдалося добратися до міста, обміняти речі на продукти та повертатися назад під вагонами, у тамбурах. Їх викидали прямо на ходу. Трупів стільки багато, що їх не встигали прийняти. А уповноважений Сталіна в Україні Мендель Хагаєвич розпорядився кидати всіх померлих від голоду у криниці, а потім засипати [4, с. 30].

В Україні в 1932–1933 роках вмирало 17 людей щохвилини, 1000 – щогодини, 25000 – щодня. Смертність навесні 1933 року в п’ять разів перевищувала (у відсотковому відношенні до всього населення) смертність в Індії під час найстрашнішого голоду 1918–1919 років. І вдвічі перевищувала смертність в країнах-учасницях Першої світової війни [7, с. 16]. Починається й канібалізм, коли поїдають собі подібних. Голод, бажання поїсти досхочу призвів до того, що батьки поїдали дітей, сусіди сусідів. Так, в одному із свідоцтв про смерть, які збереглися в архіві, вказано, що “батько зарізав дитину для їжі” [15, арк. 6].

Правда про голод сягнула європейських держав, далекої Америки і Канади, звідки родичі надсилали грошові та продовольчі перекази. Валютні перекази для громадян СРСР надходили з різних країн, фактично з усіх континентів [6, с. 40–41].

В листопаді 1933 р. Сталін погодився вважати план хлібзаготівель для України виконаним – українізацію вдалося (ціною голодоморного етно- й геноциду) повернути в правильному, більшовицькому напрямку [8, с. 113].

Два роки тривало це голодне лихоліття. За антиукраїнською спрямованістю та масштабністю застосування голод 33-го року виявився найжахливішою зброєю масового знищення та соціального поневолення селянства [16, с. 25].

На кінець грудня 1933 р. було проведено заплановане переселення в обезлюднені від голоду Україну людей з Горьківської, Брянської, Іванівської областей, Центрально-Чорноземного регіону, з Білорусі в Одеську, Харківську, Дніпропетровську області: 329 ешелонів, 21856 господарств, 117149 членів сімей, 14879 коней, 21896 корів та 38702 голів різної худоби [8, с. 112].

Російські та білоруські колгоспники не хотіли їхати на південь України, бо знали про голод та епідемію тифу в українських селах. Переселенці також бідували, тому що не одержали обіцяного “раю”, а навколишні голодні селяни викрадали у них рештки хліба. На Кубані, де теж вимерли українці-хлібороби, поселили 14 тис.

демобілізованих червоноармійців, щоб заповнити спустошені села [6, с. 39].

Пошуки причин голодомору тривають і донині. Та більшість вчених-дослідників вважають, що голодомор в Україні був організований для припинення впроваджувальної політики “українізації”.

Частково знищене й ослаблене українське населення підкорилося і надалі беззастережно виконувало розпорядження влади. Ця так звана “перемога” ознаменована знаменитими словами Сталіна: “Жити стало краще, веселіше” [9, с. 30].

Сьогодні важко з певністю назвати точне число жертв голодомору. За підрахунками доктора історичних наук С. Кульчицького втрати в результаті голодомору 1932–33 р. становили 3 млн. чол. [3, с. 27].

Як зазначає вчений Максудов С., аналізуючи демографічні втрати в роки Голодомору, найстрашнішого смертельного голоду зазнало тільки сільське населення України, Північного Кавказу, Казахстану. Величезна дитяча смертність є безпосереднім наслідком голоду [9, с. 28–29].

Як відзначив професор Ю. Шаповал, що найбільш дискусійне поле у попередні роки обіймало демографічно-статистичний вимір. Одні вчені твердили про жертви Голодомору у 10 мільйонів осіб, інші називали цифру у 7 мільйонів. Серйозні демографічні дослідження дають цифру у понад 4 мільйони. Це – реальне підтвердження жертв. Чим далі будуть тривати ці дослідження, ця цифра не зменшиться, вона може лише збільшуватись [12].

Впродовж одного року в Україні загинуло стільки ж українців, скільки євреїв в усіх країнах, які були окуповані фашистською Німеччиною [7, с. 11].

Американський радянолог Дж. Мейсважає, що з грудня 1932 р. голод був пов’язаний з кампанією проти українського буржуазного націоналізму, в результаті чого було знищено практично українську еліту.

Не можна забувати такі постаті, як місцеві українські керманічі: С. Косіор, Г. Петровський, Л. Каганович, М. Хагаєвич та інші, а також присланих Сталіним на “підмогу” – В. Молотов, П. Постишев, який був призначений в січні 1933 р. другим секретарем ЦК КП(б)У і здійснював тисячі кадрових змін, проводячи масштабний терор.

Трагедія голодомору 1932–33 рр. має стати для нас, сьогоднішніх, головним уроком. Ми повинні пам’ятати наше минуле, та зробити усе, щоб українське село більше не переживало жахливих потрясінь.

Список використаних джерел

1. Кульчицький С. Голодомор 1932–33 рр. в Україні як геноцид: труднощі усвідомлення. – К. : Наш час, 2008. – 424 с.
2. Кульчицький С. Опір селянства суцільній колективізації // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 31–50.
3. Кульчицький С. Сталінський терор голодом і його демографічні наслідки // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / ред. В. А. Смолій. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 1931.
4. Король В. Трагедія голоду 1932–1933 рр.: погляд з відстані часу // Історія в школі. – 2003. – № 11–12. – С. 27–33.
5. Марочко В. Голодомор в Україні // Персонал. – 2002. – № 9. – С. 21–24.
6. Марочко В. І. Геноцид в українському селі 1932–1933 років: історико-політологічний аспект // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / ред. В. А. Смолій. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 32–43.
7. Маленков В. Голод 1933 року в Україні // Голод в Україні

1932–1933. – Луцьк, 2006. – С. 10–17.

8. Роженко М. Голодомор 1932–1933 років і українізація // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / ред. В. А. Смолій. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 107–114.

9. Максудов С. Демографічні втрати населення України в 1927–1938 рр. // Голод в Україні 1932–1933. – Луцьк, 2006. – С. 18–31.

10. Мейс Д. У злочині геноциду винними були Сталін і його оточення // Віче. – 2003. – № 3. – С. 28.

11. Лук'яненко Л. Необхідно, щоб і ООН визнала факт геноциду // Віче. – 2003. – № 3. – С. 27–26.

12. <http://incognita.day.kiev.ua/arkivni-dokumenti-pro-golodomor-1932-1933-rr.html>

13. Шульга І. С. Голод на Поділлі. – Вінниця, 1993. – 223 с.

14. Вінницький обласний державний архів. – Ф. 136. – Оп. 3. – Спр. 62.

15. Там само. – Ф. 927. – Оп. 1. – Спр. 185.

16. Табачник Д. Голод 33-го – цинічна форма політичного терору проти українських хліборобів // Віче. – 2003. – № 3. – С. 24–26.

References

1. Kul'chyc'kyj S. Golodomor 1932–33 rr. v Ukraini jak genocyd: trudnoshhi usvidomlennja. – K.: Nash chas, 2008. – 424 s.

2. Kul'chyc'kyj S. Opir seljanstva sucil'nij kolektyvizaciji' // Ukrain's'kyj istorychnyj zhurnal. – 2004. – № 2. – С. 31–50.

3. Kul'chyc'kyj S. Stalins'kyj teror golodom i jogo demografichni naslidky // Golod 1932–1933 rokov v Ukraini: prychny ta naslidky / red. V. A. Smolij. – K.: Naukova dumka, 2003. – S. 1931.

4. Korol' V. Tragedija golodu 1932–1933 rr.: pogljad z vidstani chasu // Istorija v shkoli. – 2003. – № 11–12. – S. 27–33.

5. Marochko V. Golodomor v Ukraini // Personal. – 2002. – № 9. – S. 21–24.

6. Marochko V. I. Genocyd v ukrain's'komu seli 1932–1933 rokov: istoryko-politologichnyj aspekt // Golod 1932–1933 rokov v Ukraini: prychny ta naslidky / red. V. A. Smolij. – K.: Naukova dumka, 2003. – S. 32–43.

7. Malenkovych V. Golod 1933 roku v Ukraini // Golod v Ukraini 1932–1933. – Luc'k, 2006. – S. 10–17.

8. Rozhenko M. Golodomor 1932–1933 rokov i ukrainizacija // Golod 1932–1933 rokov v Ukraini: prychny ta naslidky / red. V. A. Smolij. – K.: Naukova dumka, 2003. – S. 107–114.

9. Maksudov S. Demografichni vtraty naselennja Ukrainy v 1927–1938 rr. // Golod v Ukraini 1932–1933. – Luc'k, 2006. – S. 18–31.

10. Mejs D. U zlochyni genocydu vynnymy byly Stalin i jogo otocennja // Viche. – 2003. – № 3. – S. 28.

11. Luk'janenko L. Neobhidno, shhob i OON vyznala fakt genocydu // Viche. – 2003. – № 3. – S. 27–26.

12. <http://incognita.day.kiev.ua/arkivni-dokumenti-pro-golodomor-1932-1933-rr.html>

13. Shul'ga I. S. Golod na Podilli. – Vinnycja, 1993. – 223 s.

14. Vinnyc'kyj oblasnyj derzhavnyj arhiv. – F. 136. – Op. 3. – Spr. 62.

15. Tam samo. – F. 927. – Op. 1. – Spr. 185.

16. Tabachnyk D. Golod 33-go – cynichna forma politychnogo teroru proty ukrain's'kyh hliborobiv // Viche. – 2003. – № 3. – S. 24–26.

Bogatchuk S. S., candidate of historical sciences, the senior lecturer of Faculty of history and philosophy of the Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine, Vinnytsia), svetabogatchuk@ukr.net

Manmade famine of 1932–1933: page history

According to scientific and publicistic sources one of the most important periods of the Ukrainian history: Starvation of 1932–1933 as genocide against the Ukrainian people during the collectivization of agriculture is considered in the article.

Keywords: collectivization, plan of grain purchases, Starvation, genocide, demographic situation.

Богатчук С. С., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины и философии, Винницкий национальный аграрный университет (Украина, Винница), svetabogatchuk@ukr.net

Голодомор 1932–1933 гг.: страницы истории

В соответствии с научными та публицистическими источниками анализируется один из важных периодов украинской истории: Голодомор 1932–1933 гг. как геноцид против украинского народа во время коллективизации сельского хозяйства.

Ключевые слова: коллективизация, план хлебозаготовки, геноцид, Голодомор, демографическая ситуация.

* * *

УДК 94(477)

Придубайло О. М.
аспірантка кафедри історії та археології
слов'янських народів, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), prydybaylo@gmail.com

Зміни в національній політиці радянської України в 30-ті рр. ХХ ст. на прикладі німецької та польської нацменшин

Національна політика Радянської держави в 30-ті рр. ХХ ст. мала ряд характерних рис – передусім це посилення репресій та згортання політики задоволення національних інтересів. Наразі національне питання є не менш гострим та актуальним як для світової спільноти, так і для нашої країни зокрема. Для його розкриття в згаданий період було використано описовий, аналітичний та узагальнюючий методи, за допомогою яких визначено, що в 30-ті рр. ХХ ст. розпочалась антинаціональна кампанія, де поряд із звинуваченнями в українському “націоналізмі” мали місце заяви про “фашистів” і “шпигунів” з середовища національних меншин. Поштовхом до змін у національній політиці щодо нацменшин стали зовнішньополітичні та внутрішні чинники, такі як передовсєнна загроза на міжнародній арені, провали у здійсненні колективізації, вину за яких поклали на “шкідників”, “класово-ворожих елементів”, “націоналістів”, “шпигунів” тощо. Репресивні акції мали під собою відповідну законодавчу базу та включали такі заходи як звільнення з роботи, ліквідацію навчальних закладів, національних театрів та видавництва, переселення та ув'язнення.

Ключові слова: національні меншини, репресії, національна політика, переселення.

В 30-ті рр. ХХ ст. на міжнародній арені спостерігалось погіршення відносин СРСР з Німеччиною та Польщею, а їх населення розглядалось як потенційна база “фашистської” діяльності в країні. Така ситуація позначилась на національній політиці Радянської держави в зазначений період, що й зараз залишається важливою та актуальною проблемою сучасної української історії.

Одним із заходів боротьби з “антирадянськими” елементами стала чистка навчальних закладів – звільнення з роботи, арешти й закриття. Для цього 19 квітня 1934 р. Оргбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення “Про виконання постанови листопадового Пленуму ЦК і ЦК КП(б)У та Політбюро ЦК КП(б)У від 13 грудня 1933 р. “Про кадри шкіл нацменшостей”, в якому зазначалося, що “обласні партійні комітети, особливо Київський та Вінницький... не зрозуміли того, яке місце в планах контрреволюційної роботи ворога на Україні займає ставка на виховання в польських та німецьких школах молодого покоління в антирадянському дусі, а звідси і організоване розставлення ворогом своїх кадрів – вчителів, завідувачими школами, студентами педінститутів та педтехнікумів, викладачами педагогічних учбових закладів” [7, с. 125]. “Перекручування” національної політики в навчальних закладах нібито сприяло підривної діяльності серед населення.

Поряд із закриттям навчальних закладів, театрів, національних видавництв та інших навчальних та культурно-освітніх установ проводилася реорганізація національних адміністративно-територіальних одиниць. 9 грудня 1934 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову “Про німецькі райони”, в якій ставилось завдання “продивитися всі німецькі райони для визначення необхідних заходів... у кожному районі та сільраді... ретельно продивитися склад керівних кадрів названих районів, а також намітити заходи в галузі школи”. 17 серпня 1935 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову “Про Мархлевський та Пулинський райони”,

Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”